

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2011/10/simon-attila-koz-os-mult-egymassal-feleselo-tortenelem-02-03-02/>

Simon Attila

Közös múlt, egymással felelő történelem!

A magyar-szlovák államközi viták egyik dimenzióját és gerjesztőjét az utóbbi években a közös történelmi múlt értelmezését kísérő viták jelentették. Pedig a két nép múltja viszonylag konfliktusmentes, hiszen ezer éven keresztül ugyanazon államkeretek közt fejlődött, s közös célokért küzdött, s a közös múltat – más európai szomszédnépekkel egymáshoz való viszonyával ellentétben – nem szegélyezik tömegsírok sem. Ezt a közös múltat azonban a két nemzeti narratíva meglehetősen különbözőképpen értelmezi, amely különbség legjobban a trianoni kérdéskör kapcsán bukkan a felszínre. A jelen tanulmány azt követi végig, hogyan vált el egymástól a közös múlt értelmezése, s milyen következményei vannak ennek a két ország történelemszemléletére és történetírására.

Az átlagos magyar olvasó számára, aki a magyar nemzeti történelmet leginkább szenvedéstörténetként érzékeli, a szomszéd népek közül a szlovákok történelemszemlélete látszik a legproblematisabbnak. Ezen nincs is mit csodálkozni, hiszen ha a történelmi múlt politika általi felhasználásának (aminek lássuk be, ma Magyarországon reneszánsza van, Szlovákiában pedig a Fico-kormány idején volt ez a helyzet) és az államok közötti diplomáciai küzdelemben való érvényesítésének a szintjét nézzük, akkor kétség kívül ez a kép bontakozik ki. Budapest és Pozsony között ugyanis az utóbbi években számos, a történelmi múlttal kapcsolatos konfliktus adódott, s a két ország sajtója is szívesen vette elő ezt a témát. Ezen konfliktusok nem feltétlenül egy-egy konkrét történelmi esemény különböző értelmezése körül bontakoztak ki, hanem a két nemzeti narratíva (valós vagy látszólagos) összeférhetetlenségéből fakadtak. Ez pedig sokkal mélyebb problémákat jelez, mintha csupán annyi lenne egymással a gondunk, hogy a Szlovák Nemzeti Párt elnöke a jelen szerző által is írt egyik szlovákiai történelemtankönyv külső borítóján lévő Szent István ábrázolás kapcsán a lovas bohóc kifejezést használja.

A történelmi vitáink leginkább *Trianon-komplexum* körül csúcsosodnak ki, hiszen az első világháborút lezáró békeszerződések során megállapított államhatárok kérdése mindig is viták forrása volt a két nemzet szakmai és szélesebb közönsége között. S mivel Trianonnal elsősorban nekünk, magyaroknak van bajunk, ez a téma elsősorban a magyar fél miatt kap aktualitást. Hiszen amíg a szlovák oldalon a szélesebben vett versailles-i békeszerződések történeti megítélésében és kezelésében az utóbbi évtizedekben szinte semmi sem változott, s a szlovákok nagy része nem a Trianon-diskurzus tartalmi elemeiben, hanem már magának az erről folyó közbeszéd létezésében is irredentizmust lát, s legszívesebben megtiltaná, hogy a témáról beszélni lehessen, addig a Trianont érintő magyar közbeszéd az utóbbi években nagyot fordult. Az elhallgatás évtizedei után Trianon ma napi téma, úgy a parlamentben, mint a szélesebb nyilvánosság előtt. Trianon siratására pedig egy egész üzletág épült, hiszen az erre a hívoszóra szerveződő rendezvényeken Apponyi Albert három nyelven beszélő orrszörétől, a szétszakított országot a hangjával újból összeforrasztó sámándobig mindent meg lehet vásárolni. Trianon tehát a mai magyar valóságban nem csupán történelmi esemény, hanem a politikai, illetve a gazdasági tőkecsinálás egyik eszköze. Vagyis a magyar társadalom ismét átesett a ló túlsó oldalára,

ami persze nem baj, mert nézetek a letisztulásához azok kibeszélése feltétlenül szükséges.¹ A két nemzeti narratíva Trianon-vitája önmagában persze hasznos is lenne, ám a tudományos megközelítésen kívül eső tartományokban annyi érzelem és indulat tör a téma kapcsán a felszínre, amely inkább kontraproduktívvá teszi ezt a diskurzust.

Az egyik oldalon tehát van egy nagyfokú – olykor felülről irányított – érdeklődés a nemzeti múlt iránt, a másikon pedig egyfajta félelem, hogy mi lesz ebből. Fel lehetne persze tenni a kérdést, hogy a szomszédok közül miért épp a szlovákokat zavarja annyira a magyarok többségének, illetve a jelenlegi hivatalos Magyarországnak a Trianonhoz, illetve a történeti Magyarországhoz való viszonya. Egyszerű lenne az épp aktuális szlovák kormányzatra fogni a dolgot, a helyzet azonban az, hogy a szlovák közvélemény és a politika pártoktól és kormányoktól függetlenül mindig túlreagálja „nagy Magyarország” emlegetését. Olyankor is rámozdul, amikor a románok, szerbek, ukránok – a horvátokról, szlovénekről nem is beszélve – a fülük botját sem mozdítják. Az én saját, semmilyen fórum által nem hitelesített magyarázatom erre az, hogy a románokkal és szerbekkel ellentétben a Trianon előtt saját államisággal nem rendelkező szlovákság modern nemzetté válása rendkívül megkésett folyamat volt, s tulajdonképpen csak a csehszlovák állam megalakulása után fejeződött be. Hogy csak mást ne említsek, a dualizmus kori magyar nemzetiségi politika bűnei miatt, csak ekkor alakulhat ki a szlovák professzionális történetírás, illetve ekkor jön létre egy olyan szlovák iskolahálózat, amelyben a szlovákság megismerheti saját nemzeti történelmét (mitológiáját). A szlovák nemzettudat tehát egy olyan korszakban szilárdult meg, amikor Szlovákia a Tátrától a Dunáig terjedt, s amikor ezeket a Trianonban szentesített határokat Budapest részéről folyamatos támadások érték.² Így a szlovákok nemzettudatában az önálló nemzeti lét szervesen összekapcsolódott a trianoni határokkal, amelyet legalább olyan mértékben tartanak természetesnek és megkérdőjelezhetetlennek, mint mi, magyarok vélekedtünk 1920 előtt a Szent István-i határokról. Míg tehát a románok és szerbek számára a nemzeti lét elválasztható a trianoni határoktól, a szlovákoknál nem. Ők – mivel Trianon nyitotta meg előttük az utat az önálló államiság felé – az érvényes államhatárok elleni minden támadást (illetve nem is kell támadás, elegendő csak a Trianon előtti világ emlegetése) saját államiságuk és nemzeti létük elleni támadásként érzékelnek. S ennek megfelelően reagálnak rá.

Ennek ellenére, ha az alapján vizsgálnák a szomszéd népekkel való történeti kiegyezés esélyét, hogy mennyire konfliktusos a közös múltunk, akkor – talán meglepő módon – épp a szlovákok azok, akikkel a legnagyobb esély mutatkozhat a megbékélésre. Ők ugyanis azok, akikkel messze a legkevesebb konfliktus terheli a közös múltunkat. A szlovákság amúgy is speciális viszonyban van velünk, hiszen az összes szomszéd nép közül az egyedüli, amelynek genezise és kialakulása kizárólagosan velünk egy államban, a történelmi Magyarország államkeretei között történt meg. Mint ahogy ezek az államhatárok védték meg őket meg a környező, nagyobb szláv nemzetekbe való beolvadás előtt is. A románokkal és szerbekkel ellentétben nekik 1918 előtt nem volt semmiféle Magyarországtól független „anyaországuk”, nem csoda tehát, ha történelmük minden szomszédos népétől jobban összeforrt a miénkkal. Velünk együtt építői voltak a Magyar Királyságnak, közös alkotói mindazon anyagi és szellemi javaknak, amit ez az ország kitermelt magából. Amikor tehát egy magyarországi turista a Felvidéket járva oly gyakran felkiált, hogy „ez is a mienk volt!”, ezt is mi csináltuk!”, akkor rosszul fejezi ki magát, hiszen a valóság az, hogy Krasznahorka vára, a Kassai Szent Erzsébet székesegyház vagy a selmecbányai Leányvár, az ebben a régióban élő szlovákok, magyarok, németek és mások közös öröksége, mert közös alkotások is egyben. Egy szlovák mindezeket ugyanolyan joggal érezheti a saját kulturális

örökségének, mint mi – bár az igazság az, hogy nem feltétlenül érez így, hiszen az elmúlt évtizedekben nem tanították meg őket a közös történelmi múlt és annak tárgyi és szellemi értékeinek tiszteletére. Amibe például a modern Budapest is beletartozik, hiszen a szlovákság nemcsak szorgalmas építőmunkásai révén járult hozzá a város képéhez és mentalitásához, hanem annak a több tízezer „tót atyafinak” a génjeivel is, aki a boldog békeidőkben a megélhetés után Árvából, Turócból, Liptóból és más helyekről a fővárosba költözött, majd gyorsan asszimilálódott. Nem véletlenül mondta nekem egyszer egyik szlovák nemzetiségű történész kollégám, hogy Trianon a szlovákok számára is veszteség, mert elvette tőlük addigi fővárosukat.

Az egymás szomszédságában élő európai népek múltját nem ritkán véres incidensek, sőt tömegsírok szegélyezik. Így van ez a törökök és görögök, a németek és franciák, a szerbek és horvátok esetében, csak hogy a legkézenfekvőbb példákat említsem. De a magyar–román, illetve magyar–szerb viszony sem mentes a véres és sok áldozatot követelő eseményektől. A magyar–szlovák múlt azonban ezekhez képest szinte konfliktusmentes. Nincsenek tömegsírok és mészárlások, s csupán itt-ott van egy-két áldozat, de azok is csak ritkán a nemzeti elvakultság halottai. 1907-ben Csernován az oda kivezényelt szlovák anyanyelvű csendőrök nem azért lőttek a szlovák anyanyelvű demonstrálók közé, mert azok szlovákok voltak, hanem mert szembefordultak a hatalommal. Igaz a csernovaiak és a hatalom közötti viszály etnikai elemeket is hordozott, de ezekben az években Magyarországon számos esetben lőttek magyar nemzetiségű demonstrálók közé is. Mint ahogy 1931-ben a Galánta melletti Nemeskosúton sem azért lőttek a csehszlovák csendőrök a kommunista tüntetőkre, mert azok magyarok voltak, hanem mert egy nem engedélyezett kommunista tüntetésen vettek részt. A korabeli csehszlovák államban – a sokat dicsért Masaryk-i demokráciában – amúgy is napirenden voltak a sortüzek, s azok áldozatai nem csak a németek és magyarok közül kerültek ki.

A közös-magyar szlovák múlt áldozatainak döntő többsége nem egymás ellen, hanem egymás oldalán vesztette életét. Így a Rákóczi-szabadságharcban, ahol a szlovákok és ruszinok jelentős számban sorakoztak fel a vezérlő fejedelem mellé; az 1848/49-es szabadságharcban, ahol a szlovákok arányaiban véve igen csak szép számban képviseltették magukat a honvédseregekben; vagy az első világháborúban, ahol a szlovák bakák hősiességéről a korabeli felvidéki lapok szép számmal szolgáltak bizonyítékok.

Mikor és hol csúszott tehát így félre, hol vált el így egymástól ennek a „konfliktusmentes” közös múltnak az értelmezése?

Az okok tulajdonképpen prózaiak, a vétkes pedig a nacionalizmus eszméje, amely a XVIII. század végén, a XIX. század elején itt, a mi régióinkban is megszülte a nemzeti múlt megkonstruálásának az igényét, hiszen az önálló nemzeti lét önálló nemzeti múltat feltételezett. S mivel az adott korszakban a nemzeti múlt konstrukciója elsősorban a nemzet születéséről, őshazájáról, vándorlásáról, honfoglalásáról mesélő mítoszokra épült, ezeket mind meg kellett alkotni, mint ahogy azt a magyar nacionalizmus meg is tette, kialakítva és kerekké formálva azokat a mítoszokat, amelyek a mai napig kultúrkincsünk részei, noha ma már tisztában vagyunk azok valóságtartalmával. A szlovákok körében, akik társadalmi szerkezete úgyszólván csonka volt, s a mítoszok kialakítására hivatott értelmiséget inkább csak egy kisszámú papi réteg képviselte, ez a folyamat megkésve zajlott le. Ami azonban a legérdekesebb, a XIX. század elejéig saját nemzeti mítoszaik és ezáltal nemzeti identitásuk nem a magyarral szemben fogalmazódott meg, hanem azzal párhuzamosan. Hiszen a szlovák értelmiség ekkor még egyszerre vallotta magát szlováknak, de egyben a *natio hungarica* tagjának is.

Csakhogy az osztrák-német nacionalizmusra reagáló magyar történelmi tudat egyre inkább saját magának kezdte kisajátítani a történelmi Magyarország múltját, s annak eseményeit pedig egyre inkább az etnikai magyar nemzet tevékenységének kizárólagos

termékeként kezdte látni. Egy olyan narratívát alakított ki, amelyben a szlovákoknak nem jutott hely, legalább is egyenrangú szereplőként végképp nem. A szlovák értelmiség azonban – érthető módon – nem fogadhatott el magáénak egy olyan narratívát, amelyben alárendelt szerepkörbe kényszerült. Ezért, ha nem is könnyen, de lemondott a Szent István-i Magyarország közös örökségéről, s saját mitológiát kezdett kialakítani: Nagymorávia mítoszáat, az ezer éven át elnyomott plebejus nemzet mítoszáat, az 1848/49-es Stúr-féle szlovák szabadságharc mítoszáat, és persze – időben kicsit később – az igazságos trianoni béke mítoszáat. Ez utóbbit kivéve, 1918 előtt ezek nem voltak támadó jellegűek, s nem szolgálták a történeti Magyarország szétverésének célját, hiszen az 1918 őszéig nem szerepelt a szlovák nemzeti programban. Egy olyan helyzetben, amelyben a szlovákok a dualizmus idején voltak, ezek a teóriák leginkább csak saját nemzeti egyenrangúságuk, a saját nemzeti létük igazolására szolgáltak. Támadó élt pedig csak 1919 után kaptak, amikor a magyar irredentizmus által felmagasztalt Szent Istváni örökséggel szemben ezeket felvonultatták.

A következőkben azt nézzük meg, hogyan is áll a közös múlt megítélése a történetírás, illetve a tankönyvek szintjén. Ha az előbbi vesszük, azt kell mondanunk, „hogyminden nagyon szép, és minden nagyon jó” – csak az elégedettség nem stimmel. A két ország történészei között ugyanis jók a szakmai és emberi kapcsolatok. Legalábbis a történészek egy-egy szűk rétege között, miközben a többi nem is nagyon vesz tudomást a másik fél létezéséről. A mai szlovák történetírás egyik meghatározó alakja, a pozsonyi Komenský Egyetem professzora, Roman Holec pár éve a Szlovák Történeti Társulat egyik ülésén tartott előadásában azt olvasta kollégái fejére, hogy sokan nem olvassák, és nem ismerik a magyar nyelvű szakirodalmat, szinte sikk lett azt mellőzni. Minő igazság – mondja erre a jelen írás szerzője. Csakhogy ez fordítva is igaz. Sok magyarországi kolléga szintén nem olvassa a szlovák szakirodalmat.

Amikor tehát azt mondjuk, hogy a két történetírás között nincsenek hangos viták, az nem abból fakad, hogy nincsenek különbségek, hanem abból, hogy a két historiográfia jórészt elbeszél egymás mellett, nem kommunikál egymással. Jó példája ennek az a közös magyar-szlovák projekt, amelyet annak idején a két ország miniszterelnöke hirdetett meg, s amelynek a végterméke egy közös „kézikönyv” kellene, hogy legyen.³ Ez az immár több éve húzódó ügy sem a viták, hanem inkább azok hiánya miatt azonban már jó ideje áll, bár mostanság mintha mégis a befejezéshez közeledne.

Melyek a két historiográfia között a súrlódási pontok? Az első az etnogenezis kérdésköre alkotja, hiszen a magyar történetírás a szlováknál jóval későbbre teszi a szlovák nép kialakulását, amely vitát különösen az „őszlovákok” terminus technikusnak az előző szlovák kormány által felkarolt és támogatott meghonosítása élezte ki.⁴ A Magyar Királyság ezt követő több évszázados története viszonylag kevés viták forrása, inkább csak a két narratíva hangsúlyai vannak máshol. A problémák valahol 1848 táján kezdődnek, hiszen – annak ellenére, hogy saját korában a Kossuth-kultusz a szlovákok közötti is erős volt – a mai szlovák történelemtudat a magyar szabadságharccal szemben felsorakozó Stúr- és Hurban-féle fegyveres felkelésében találta meg saját nemzeti hagyományainak gerincét.⁵ Ennél is nagyobb viták kísérik a dualizmus korának nemzetiségi politikáját, hiszen a magyar olvasó, de a történész is, a kiegyezés utáni korszakban elsősorban az akkori hihetetlen gazdasági és társadalmi modernizációt szereti felfedezni, a szlovák narratíva szempontjából azonban ezt teljesen elfedi a tisztán magyar nemzetállam kialakításának szándéka. A korabeli magyar politika felelősségét természetesen a mai magyar historiográfia is látja, azt illetően azonban, hogy a szlovákság jól érzékelhető asszimilációját a ténylegesen létező magyarosító

törekvések váltották-e ki, vagy a modernizáció hozta magával már komoly véleménykülönbségek vannak a szlovák és magyar álláspont között.

Trianonról már szoltunk, az azt követő időszakból pedig leginkább az első bécsi döntés megítélése borzolja fel a kedélyeket. A magyar történetírás általam is vallott nézete szerint ugyanis az 1938-as határok a trianoni rendezésnél sokkal jobban megfeleltek az etnikai elveknek, s ezáltal annak, amit – noha a történetírásban nem szívesen használjuk ezt – az igazságos határokról elképzelünk. Arról azonban mi is hajlamosak vagyunk megfeledkezni, hogy ez a határ is számos problémát rejtett magában (gondoljunk csak a közlekedési vonalak átvágására), miközben azt is látnunk kell, hogy Hitler és Mussolini kezéből kaptuk meg őket. A szlovák historiográfia ezzel szemben a döntés politikai hátterét szokta kihangsúlyozni (vagyis azt, hogy a fasiszta hatalmak akarata győzött), az új határok etnikai megalapozottságát pedig szofisztikált megközelítésekkel és az 1930-as csehszlovák népszámlálás – adott esetben nem feltétlenül adekvát – adataival igyekszik cáfolni.

A fentebb felvázolt vitás pontok azonban nem jelentenek áthághatatlan akadályokat a közeledés előtt, hiszen ma már nem annyira a tényeken, mint azok értelmezésén folyik a vita, s sem Trianon, sem más vitás momentumok esetében nem az a cél, hogy a szlovákok pontosan úgy gondolkodjanak arról, mint mi, és fordítva, hanem az, hogy legyen bennünk empátia a másik álláspontjának megértéséhez és tolerálásához.

Végezetül a történelemoktatásról, illetve pontosabban a tervezett közös tankönyvekről pár szót. Mivel a történelemtanításnak az adott ország akadémiai történetírásának konstrukciójára kell ráépülnie, s nem haladhatja azt meg, nem hiszem azt, hogy a közös tankönyvek jelentik a megoldást. Ne áltassuk ugyanis magunkat azzal, hogy a zsolnai szlovák diáknak ugyanarra a tudásanyagra van szüksége, mint a debreceni magyarnak. A jövő tankönyveiben ugyanis egyre nagyobb szerepet kell kapnia a regionális vonatkozású tudásanyagnak. Nekünk nem a tananyagot kell egységesítenünk, hanem a másik nemzetre sértő, az előítéleteket és sztereotípiákat éltető mozzanatokat kell a tankönyvekből kigyomlálnunk. Ezt pedig minden nemzeti tankönyvírásnak egyedül kell megtennie: úgy a szlováknak, mind a magyarnak. Valamiféle közös tankönyvről csak ezt követően érdemes és lehet gondolkoznunk.

JEGYZETEK

1. Ezt a változást a legjobban talán a jelenlegi magyar kormánypárt történelemszemléletének pálfordulása mutatja, hiszen amíg 1990-ben a Trianon évforduló emlékére Szabad György házelnök által elrendelt egyperces néma felállás idején a Fidesz politikusai – élükön a jelenlegi kormányfővel – inkább kivonultak az ülésteremből. Ma politikai stratégiájuk szerves részét képezi a nemzeti múlt, így Trianon traumájának felhasználása.
2. Ha megnézzük a két háború közötti magyar revíziós stratégiákat, azokban a gyenge láncszemként épp Csehszlovákia jelenik meg, s az 1919/20-ban tervezett katonai akciók is elsősorban a magyar-csehszlovák határok ellen terveződtek, s végül is a határrevízió is épp velük szemben valósult meg elsőként.
3. Jelen számunk Műhely rovatának írásai éppen ebből szemléznek. (A szerk.)
4. A szlovák közeg abban mindenképp hasonlít a magyarországra, hogy a parlament itt és ott is szeret saját hatáskörben tudományos kérdésekben állást foglalni, azokról dönteni, s saját – politikailag motivált – döntését alapigazságokként kezelni.
5. Ami nekünk magyaroknak azért lehet furcsa, mivel tudjuk, hogy a korabeli szlovák társadalomban a kossuthi vonalnak nagyobb táborra volt, mint az ellene Bécs által felvonultatott szlovák hadjáratoknak.

ABSTRACT

Simon, Attila

Common Past, Historical Retorts !

The disputes on the interpretation of Hungary and Slovakia's common history have presented a dimension and stimulus of the disputes between the two countries in recent years. But the two peoples' past has been relatively free of conflict: they evolved for a thousand years in the same state frameworks, they struggled for common goals, and their shared past – unlike the relationships of other neighbouring European peoples – is not lined with mass graves. This common past is interpreted most differently in the two national narratives, and this difference is best brought to the surface in connection with questions about Trianon. The present study follows the manner with which the interpretations of this common past separated from each other as well as the resulting consequences for the approach to history and writing history in the two countries.